

САМООЦІНКА СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Пухно Світлана Валеріївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Навчально-наукового інституту педагогіки і психології

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0001-9862-5145

Researcher ID Web of Science: ABW-2691-2022

У статті проаналізовано такий психологічний феномен, як самооцінка особистості, особливості самооцінки студентів закладів вищої освіти як компонент самоповаги, як чинник успішності проходження соціально-психологічної адаптації, успішності їх навчання та загалом формування професійних компетентностей майбутніх фахівців. Проаналізовані функції самооцінки, особливості цього особистісного компонента людини юнацького віку. Представлено, що особливості самооцінки здобувачів вищої освіти залишаються актуальним питанням дослідників соціальної та вікової психології, психології вищої школи. Узагальнено зв'язок особливостей самооцінки студентів закладу вищої освіти та складнощів адаптаційних періодів навчання, якими є перший рік навчання та випускний курс. Специфіка останнього пов'язана з проходженням студентами виробничої практики, а на сьогодні для значної кількості молодих людей і початком професійної діяльності. З'ясовано, що найбільш складним періодом дослідниками виділено перший рік навчання, що пов'язано з проблемами адаптації юнаків до умов та специфіки навчання у новому закладі освіти. Визначені переваги в цьому процесі студентів з об'єктивною самооцінкою. Проаналізовані труднощі студентів-першоккурсників, у яких занижена самооцінка та неадекватно завищена самооцінка, особливості їх навчання, соціальної взаємодії, особливості професійної адаптації. Проаналізовані результати дослідження гендерних особливостей самооцінки здобувачів вищої освіти. Представлено результати емпіричного дослідження самооцінки студентів Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Визначені чинники, що сприяють успішності соціально-психологічної адаптації, зокрема, діагностична та корекційна діяльність фахівців психологічної служби щодо проблем студентів закладів вищої освіти. Висвітлено особливості організації психологічного супроводу під час навчання студентів у закладі вищої освіти з метою успішності проходження адаптації та формування професійних компетентностей майбутнього фахівця.

Ключові слова: адаптація, соціально-психологічна адаптація, самооцінка, самоповага, рівні самооцінки, психологічний супровід навчання студентів закладу вищої освіти.

Pukhno Svitlana. Self-esteem of higher education institutions students as a factor of their study success

The article deals with analysis of self-esteem as psychological phenomenon of an individual, the peculiarities of higher education institutions students' self-esteem as a factor of success in social and psychological adaptation, the success of students' studies and, in general, the formation of professional competencies of future specialists. The functions of self-esteem of student youth are analyzed. It is presented that the peculiarities of higher education students' self-esteem remain relevant issue for researchers of social and age psychology, psychology of higher education. The interdependence between the peculiarities of the higher education institution students' self-esteem and the difficulties of the adaptation periods of study, which are the first year of study and the graduation course, is summarized. The peculiarity of the latter factor is connected with the period of students' practice, and very often, for a significant number of young people, the beginning of their professional activity. It was found out that the researchers singled out the first year of study as the most difficult period, which is associated with the problems of young people's adaptation to the conditions and specifics of studying in a new educational institution. The advantages of students with objective self-assessment have been identified in this process. The difficulties of first-year students with low self-esteem and inadequately high self-esteem, the peculiarities of their studies, social interaction, and the peculiarities of professional adaptation are analyzed. The results of the gender characteristics study of the self-esteem of higher education students are analyzed. The results of an empirical study of the A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University students' self-esteem are presented. The factors contributing to the success of social and psychological adaptation, in particular, diagnostic and corrective activities of psychological service specialists regarding the problems of higher education institutions students are identified. The peculiarities of the psychological support organization for the students during their study in a higher education institution are highlighted with the aim of successful adaptation and professional competences formation of the future specialists.

Key words: adaptation, socio-psychological adaptation, self-esteem, self-respect, levels of self-esteem, psychological support of higher education institution students.

На сьогодні вивчення такого психологічного феномену, як самооцінка особистості, є дуже затребуваним, оскільки самооцінка є важливим регулятором поведінки та діяльності людини. Особливої актуальності набуває проблема самооцінки представників юнацького віку, які розпочинають професійне навчання у закладах вищої освіти. Питання самооцінки особистості на різних етапах онтогенезу розглядалися у роботах таких

дослідників, як Н. Гуменюк, О. Войтенко, Л. Пляка, В. Семко, В. Смітанка, Н. Устіменко, І. Мостова, К. Кушніренко та ін. Особливості самооцінки студентів ЗВО досліджувались у роботах Л. Березовської, Н. Пасічник, Ю. Сидоренко, Л. Співак, Н. Ішук, В. Лесового, Л. Котлової, І. Тичина, Н. Шикиравої, А. Слободянюк, О. Гречановської та багатьох інших. Самооцінка особистості впливає на міжособистісні стосунки, успішність

у навчанні, виконання завдань професійної діяльності, досягнення життєвих цілей та долаття людиною життєвих проблем. Особливого значення набувають проблеми самооцінки представників юнацького віку, оскільки цей період життя пов'язаний з вибором професії та професійним навчанням людини.

Матеріали та метод. Мета дослідження полягає в проведенні теоретичного аналізу значення особливостей самооцінки представників юнацького віку – студентів закладів вищої освіти як чинника успішності навчання, а також у проведенні емпіричного дослідження самооцінки студентів СумДПУ імені А.С.Макаренка. У дослідженні використовувались метод теоретичного аналізу, узагальнення та порівняння; проведення емпіричного дослідження на основі психологічної методики «Дослідження самооцінки особистості методом рангування».

Процес адаптації студентів до середовища закладу вищої освіти (ЗВО) залишається актуальною проблемою сьогодні. У роботі Н.Пасічник, Ю.Сидоренко представлено дослідження взаємозалежності соціально-психологічної адаптованості першокурсників ЗВО та особливостей їхньої самооцінки, зокрема, визначено, що об'єктивна самооцінка є чинником успішності проходження соціально-психологічної адаптації юнаків до умов навчання у ЗВО [1, с. 61–62]. Згідно з дослідженнями М.Дідух, адаптація першокурсників ЗВО пов'язана у більшості юнаків насамперед зі зміною соціального статусу особистості, що відбувається з переходом від навчання у закладі загальної середньої освіти до навчання у закладі вищої освіти [2, с. 61–62]. Згідно з результатами дослідження А.Слободянюк, О.Гречановської, самооцінка студентів постає чинником професійного майбутнього випускників ЗВО [3]. За Н.Іщук, В.Лесовим, головною проблемою соціально-психологічної адаптації студентів до навчання у ЗВО є новий та інтенсивний для вчорашніх школярів навчальний процес закладу освіти [4, с. 39–40]. Самооцінка юнаків визначає їхню успішність у навчанні і постає важливим складником професійного вибору та ставлення до реальності [5, с. 154].

З поняттям самооцінки сучасні дослідники пов'язують проблеми адаптації юнаків до навчання у закладі вищої освіти, які є на сьогодні досить актуальними у сфері наукових пошуків дослідників. За Т.Рогачовою, проблеми з адаптацією переживають студенти, які здійснили вибір навчання у закладі вищої освіти, керуючись не внутрішніми мотивами вибору професії, а зовнішніми мотивами [6, с. 232]. Відповідно до результатів досліджень Н.Пасічник, Ю.Сидоренко труднощі студентів-першокурсників пов'язані зі специфікою освітнього процесу – з новими формами занять, значним обсягом нової складної інформації, самостійним пошуком, аналізом і опрацюванням значної кількості різних джерел інформації, новими системами контролю та оцінювання. Крім цього, виникають складнощі адаптації до нової соціальної групи – студентського середовища, нової системи відносин з викладачами, адміністрацією і представниками інших структур

ЗВО. Також труднощі пов'язані з новими житловими умовами життя іногородніх студентів, що починають навчання у закладі освіти. Особливі труднощі переживають першокурсники, які мають проблеми, що пов'язані з невмінням здійснення психологічної саморегуляції власної поведінки [1, с. 181–182; 6, с. 231].

Юнацький вік характеризується вітчизняними науковцями як період активного розвитку складної системи вищих почуттів (моральних і естетичних) як складників світогляду особистості, мотивації, системи цінностей, формування спеціальних здібностей, пов'язаних з професійним навчанням або діяльністю, «стабілізації» характеру, оволодінням комплексом нових соціальних ролей [6, с. 231]. Також студентський вік характеризується фізичним та інтелектуальним розвитком людини: швидкість оперативної пам'яті сягає максимуму, відбувається активний розвиток усіх властивостей уваги, процесів і видів пам'яті, теоретичного мислення, творчої продуктивної уяви. У юнацькому віці активного розвитку набувають такі вольові риси характеру, як самостійність, ініціативність, рішучість, цілеспрямованість, емоційна саморегуляція. Студентський період життя пов'язаний з різноманітністю інтересів, розвитком професійної мотивації, формуванням позитивного стійкого інтересу до майбутньої професії. Згідно з дослідженнями І.Мартинюк, серед основних проблем студентів ЗВО – усвідомлення власної самобутності; невідповідність можливостей та їх реалізації; прояви невмотивованого ризику; невміння повноцінного передбачення наслідків власних дій; складнощі з розрахунком власних сил і раціональної організації роботи з витримання значних навантажень; невпевненість у власних силах, пов'язана з порівнянням «Я-реального», ще всебічно неоціненого юнаком, та «Я-ідеального», яке ще неперевірене; неготовність до проявів ініціативності і самостійності [12, с. 55–65].

У структурі адаптації студентів ЗВО дослідники виділяють професійну адаптацію (пристосування до змісту, характеру, умов і організації навчального процесу; формування навичок самостійного виконання завдань професійного навчання); соціально-психологічну адаптацію, що пов'язана із входженням юнаків до нової соціальної групи, взаємин, формування власного стилю поведінки [6, с. 231]. Результат ефективної адаптації – відчуття внутрішнього психологічного комфорту, відсутність деструктивних конфліктів, успішність професійного навчання та успішне виконання завдань виробничої практики.

Сучасними дослідниками виділено форми адаптації першокурсників ЗВО: формальна адаптація (успішність інформаційного пристосування до структури закладу, до форм, методів і змісту освітнього процесу, системи обов'язків та вимог); суспільна адаптація, успішність проходження якої пов'язана з процесами внутрішньогрупової інтеграції студентів академічних груп, а також інтеграція навчальних груп зі студентською спільнотою ЗВО; дидактична адаптація, успішність проходження якої пов'язана з рівнем готовності студентів до навчання у відповідності до форм і методів навчання у ЗВО [6, с. 231].

Низька самооцінка здобувачів вищої освіти, згідно з дослідженнями, в поєднанні зі змінами багаторічних стереотипів навчання у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) зумовлюють низький рівень успішності, труднощі комунікації, зниження рівня мотивації навчання. Оскільки першокурсники мимовільно порівнюють навчання у ЗВО з навчанням у ЗЗСО, то, відповідно, нова ситуація потребує перебудови всієї діяльності, пов'язаної з новими вимогами багатогранності студентського життя [6, с. 231]. Згідно з результатами дослідження А. Слободянюк, О. Гречановської, самооцінка постає одним із чинників професійного майбутнього юнаків [3].

Цікаві результати дослідження, представлені в публікації Л. Березовської: у студентів, які поєднують роботу і навчання, – вищий рівень домагань і самооцінки. Вони порівняно зі студентами, які не працюють, демонструють вищі показники самовпевненості, самоконтролю, самоцінності і нижчі показники внутрішньої конфліктності [5, с. 156–159].

Розвиток такого компонента самосвідомості, як самооцінка представників юнацького віку, пов'язується дослідниками і з особливостями їхньої особистісної національної ідентичності. Згідно з дослідженнями Л. Співак щодо особливостей становлення самооцінки власного національного «Я» у представників студентства, визначено, що розвиток самооцінки цього складного компонента самосвідомості є складним інтегративним процесом, пов'язаним із самопізнанням і емоційно-ціннісним самоставленням себе як суб'єкта своєї нації. Відповідно до результатів цього пізнання людина регулює власну поведінку у внутрішньонаціональному бутті та міжнародній взаємодії. Цілісне національне «Я» сконструйоване з усвідомлених уявлень молоді людини і емоційно-ціннісного самоставлення. Самооцінка власного національного «Я» віддзеркалює значущість для людини власної національної приналежності та ідентичності і виконує регулятивну функцію в її житті [7, с. 136].

У сучасних дослідженнях представлені такі підходи дослідження такого психологічного феномену, як самооцінка, а саме: особистісний підхід – самооцінка – це складник та важливий компонент самосвідомості; структурно-цілісний підхід – самооцінка являє собою компонент цілісної структури особистості і водночас є складним системним утворенням, багаторівневим за будовою, ієрархічним за структурою, з міжсистемними зв'язками з іншими структурами особистості; представниками діяльнісного підходу пропонується розгляд самооцінки як чинника якості результатів діяльності людини; динамічний підхід передбачає аналіз такого феномену, як самооцінка, в процесі вікових змін у процесі становлення особистості; представники психопатологічного підходу розглядають самооцінку як показник психічного здоров'я; у функціональному підході передбачається дослідження самооцінки як однієї з основних функцій особистості [8]. Самооцінка – це складне особистісне утворення, фундаментальна властивість особистості [9, с. 168]. Самооцінка як оцінка

людиною своїх якостей, можливостей, здібностей належить до «ядра» особистості і є регулятором її діяльності та поведінки [8]. Згідно з дослідженнями Л. Котлової, І. Тичини, Н. Шикиравої, із поняттям самооцінки пов'язане таке поняття, як «рівень домагань особистості», і ці складники – важливі мотиваційні чинники, від яких залежить успішність і результативність навчання студентів ЗВО [10, с. 47–48]. Для студентів з високою самооцінкою характерна мотивація досягнення успіху, вони наполегливі на шляху досягнення мети. Для студентів з низькою самооцінкою характерною є мотивація уникнення невдачі, ці студенти для себе визначають значно нижчі завдання порівняно з тими, які могли б досягти, оскільки перебільшують значення невдач [10, с. 48].

Самооцінка – це складне особистісне утворення, автономна риса особистості, її основний компонент, що формується за активної участі самої людини, відображення неповторності її внутрішнього світу. Самооцінка пов'язана з одною з основних потреб людини – самоствердження, самоповаги як показника співвідношення успіху людини та рівня її домагань. До основних функцій самооцінки особистості належать: регуляторна, що полягає у забезпеченні свідомої саморегуляції поведінки людини в умовах, що вимагають свідомих зусиль, та їх підтримки для досягнення мети; захисна, що сприяє збереженню стабільності особистості у суспільстві. Згідно з даними сучасних досліджень, самооцінка є специфічною формою саморегуляції людини і містить такі складники, як самопізнання, емоційна оцінка ставлення до самого себе, саморегуляція [11, с. 28].

До ознак адекватної самооцінки належать: об'єктивна оцінка власних особливостей, здібностей та на основі їх реалістичного аналізу можливостей, почуття впевненості, здатність самостійно приймати важливі життєві рішення, формування конструктивних міжособистісних відносин. Люди з адекватною самооцінкою менше схильні до депресій, переживання почуття провини або сорому. До неадекватної самооцінки належать надмірно завищена або, навпаки, надмірно занижена самооцінка. Люди із завищеною самооцінкою схильні перебільшувати особистісні якості, успіхи та досягнення, іноді шляхом приниження здібностей чи досягнень інших. У такої людини – ідеальний образ себе та своєї цінності у суспільстві.

Другим видом неадекватної самооцінки є надмірно занижена самооцінка, пов'язана з недооцінкою можливостей особистості. Характеристикою заниженої самооцінки є непевненість людини у власних можливостях, боязкість, що стають на заваді реалізації потенціалу здібностей, сприяють виникненню проблем самореалізації. Люди із заниженою самооцінкою вибирають для досягнення легкі цілі. Високі або, навпаки, низькі показники самооцінки можуть свідчити про нестійкий зв'язок між «Я-ідеальним» та «Я-реальним» складниками особистості. Суть завищеної самооцінки полягає у створенні образу самого себе з переоцінкою власних якостей та ігноруванням недоліків. Для людей з низькою самооцінкою характерними є самокритичність,

почуття провини, особистісна тривожність, бажання догодити іншим.

Результати. З метою вивчення особливостей самооцінки представників юнацького віку – студентів ЗВО було організовано і проведено експериментальне дослідження за допомогою методики «Дослідження самооцінки особистості» (метод рангування), яка дозволяє визначити рівень самооцінки, а також оцінити зв'язок між «Я-ідеальним» та «Я-реальним». У дослідженні рівня взяли участь студенти Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка із задовільними показниками успішності навчання. Відповідно до результатів дослідження було визначено, що у всіх учасників наявний зв'язок між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», самооцінка неадекватно завищена у 18,5% студентів, адекватна з тенденцією до завищення – у 33,3%, адекватна самооцінка у 40,8% і адекватна з тенденцією до заниження – у 7,4% досліджуваних.

У дослідженні Н. Пасічник, Ю. Сидоренко представлено, що для студентів з високою самооцінкою є характерним швидкий темп соціально-психологічної адаптації – ці здобувачі вищої освіти швидко пристосовуються до нових умов освітнього процесу, раціонально співвідносять власні здібності та можливості, критично ставляться як до себе, так і до оточуючих, контролюють свою діяльність, аналітично і прагматично ставляться до успіхів і невдач. Студенти першого курсу, для яких характерна занижена самооцінка, складно адаптуються до нових умов навчання, вони занадто критично і вимогливо ставляться до себе і інших, акцентують увагу на власних помилках і помилках інших, невпевнені у власних силах, перебувають у стані очікування контролю, оскільки самостійно не можуть його здійснювати. Студенти з об'єктивною самооцінкою розуміють власні здібності і можливості, переваги, недоліки. Для них характерною є реалістичність в оцінці власних знань, умінь і навичок, результатів діяльності. Об'єктивна самооцінка є основою для формування складних завдань, глобальних цілей, здатності приймати рішення з певним ступенем ризику щодо їх здійснення і готовності до відповідальності за їх прийняття, а невдачі не

викликають у студентів значного негативного переживання [1, с. 182]. Також аналіз результатів дослідження Н. Пасічник, Ю. Сидоренко засвідчив взаємозв'язок між рівнем самооцінки і такими чинниками соціально-психологічної адаптованості першокурсників, як прийняття себе і прийняття інших.

Згідно з дослідженнями А. Слободянюк, О. Гречановської, серед причин заниження самооцінки студентів ЗВО сьогодення – невідповідність соціального статусу та фінансового забезпечення, оцінки одногрупників. Студенти із завищеною самооцінкою можуть ставати провокаторами конфліктів, тоді як студенти із заниженою самооцінкою можуть опинитись у ролі жертви. І перше, і друге можуть створювати труднощі під час освітнього процесу та навіть після завершення студентами навчання у ЗВО. В публікації Л. Котлової, І. Тичини, Н. Шикиравої представлені результати дослідження гендерних особливостей взаємозв'язку рівня самооцінки та мотивації навчання, зокрема, що у представниць жіночої статі та представників чоловічої з високим рівнем самооцінки домінують внутрішні мотиви професійного навчання [10, с. 50–51].

Висновки. Згідно з результатами сучасних досліджень, низька самооцінка студентів впливає на складність проходження адаптаційних процесів, тоді як юнаки з об'єктивною та високою самооцінкою швидше та успішніше адаптуються до нових умов навчання у ЗВО. Метою закладу вищої освіти повинно бути не лише формування професійних компетентностей майбутнього фахівця, але й збереження психологічного здоров'я здобувачів освіти. Таким чином, виникає необхідність у цілеспрямованій, комплексній роботі адміністрації ЗВО, кураторів академічних студентських груп, психологічної служби закладу освіти, викладачів та працівників різних структур освітньої установи, батьків студентів, самих студентів щодо посилення мотиваційних складників навчання, соціально-психологічних умов адаптації, серед яких – і специфіка самооцінки здобувачів вищої освіти, оскільки з останнім компонентом пов'язана самоповага особистості, особистісне та професійне самовизначення та загалом формування компетентного фахівця професійної діяльності.

Література:

1. Пасічник Н.С., Сидоренко Ю.В. Особливості формування самооцінки в умовах соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників. *Габітус*. 2020. Випуск 19. С. 181–184 URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/33.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
2. Дідух М.М. Проблеми й основні напрями адаптації студентів до умов навчання в закладах вищої освіти. *Юридична психологія*. 2019. № 2 (25). С. 61–69.
3. Слободянюк А.О., Гречановська О.В. Самооцінка та її вплив на професійне майбутнє випускників ВНЗ. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. Вінниця, 14–23 березня 2018 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4175/3430>.
4. Ішук Н.Ю., Лесовий В.Ю. Проблеми адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. 2013. Вип. 4 (1). С. 39–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_rmfm_2013_4%281%29_11 (дата звернення: 02.02.2023).
5. Березовська Л. Самооцінка студентів, що поєднують навчання та роботу. *Вчені записки університету «КРОК»*, 2022, № 3(67), с. 153–160. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/531/561> (дата звернення: 03.02.2023).
6. Рогачова Т. Психологічні проблеми студентів на першому році навчання у ВНЗ: причини виникнення та можливості подолання. *Психологія і особистість*. 2016. № 2 (10). Ч. 2 С. 228–235. URL: <http://dpspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6576/1/Rohachova.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).

7. Співак Л.М. Особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді. *Психологія: реальність і перспективи*. 2018. Випуск 11. С. 134–139. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/762508.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
8. Пирлик М.А. Структурно-динамічна модель самооцінки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_44 (дата звернення: 02.02.2023).
9. Смітанка В. Психологічний аналіз самооцінки у наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених. *Наука. Освіта. Молодь* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2016. Ч. 2. С. 168–170. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/62.pdf (дата звернення: 02.02.2023).
10. Котлова Л.О., Тичина І.М., Шикирава Н.М. Статеві відмінності самооцінки та мотивації навчання студентів. *Габітус*. 2022. Випуск 34. С. 47–51. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/33851/1/7.pdf> (дата звернення: 03.02.2023).
11. Волобуєв М.І. Самооцінка та ефективність діяльності працівників. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 18. С. 27–30. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2019/7.pdf (дата звернення: 02.02.2023).
12. Мартинюк І. Психологічні особливості студентського віку. Психологія стресостійкості студентської молоді / за заг. ред. В. Шмаргуна. Київ : Видав. центр НУБіП України. 2018. С. 55–65. URL: http://dglib.nubip.edu.ua/bitstream/123456789/5810/1/Martinjuk_kolektivna_monograf%D1%96ja.pdf (дата звернення: 29.01.2023).

References:

1. Pasichnyk, N.S., Sydorenko, Yu.V. (2020). Osoblyvosti formuvannya samoostinky v umovakh sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii studentiv-pershokursnykiv [Peculiarities of first-year students' self-esteem formation in the conditions of social and psychological adaptation]. *Habitus*. Vypusk 19. Pp. 181–184. Retrieved from: <http://habitus.od.ua/journals/2020/19-2020/33.pdf> (Last accessed: 02.02.2023) [in Ukrainian].
2. Didukh, M.M. (2019). Problemy u osnovni napriamy adaptatsii studentiv do umov navchannia v zakladakh vyshchoi osvity [Problems and main directions of students' adaptation to the study conditions in higher education institutions]. *Yurydychna psykholohiia*. № 2 (25). Pp. 61–69 [in Ukrainian].
3. Slobodianiuk, A.O., Hrechanovska, O.V. (2018). Samoostinka ta yii vplyv na profesiine maibutnie vypusknnykiv VNZ [Self-esteem and its impact on the professional future of university graduates]. *Materialy XLVII naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU, Vinnytsia, 14–23 bereznia 2018 r.* Retrieved from: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4175/3430> (Last accessed: 03.02.2023) [in Ukrainian].
4. Ishchuk, N.Yu., Liesovyi, V.Yu. (2013). Problemy adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do navchannia u VNZ [Problems of first-year students' adaptation to studying at the university]. *Naukovi zapysky. Seriya: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*. Vyp. 4 (1). Pp. 39–43. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfim_2013_4%281%29_11 (Last accessed: 03.02.2023) [in Ukrainian].
5. Berezovska, L. (2022). Samoostinka studentiv, shcho poiednuut navchannia ta robotu [Self-assessment of the students who combine study and work]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, (3(67), 153–160. Pp. 153–160. Retrieved from: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapyski-universitetu-krok/article/view/531/561> (Last accessed: 03.02.2023) [in Ukrainian].
6. Rohachova, T. (2016). Psykholohichni problemy studentiv na pershomu rotsi navchannia u VNZ: prychny vynyknennia ta mozhlyvosti podolannia [Psychological problems of first-year students at the university: causes of occurrence and possibilities of overcoming]. *Psykhologhiia i osobystist*. № 2 (10). Ch. 2 P. 228–235. Retrieved from: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6576/1/Rohachova.pdf> (Last accessed: 02.02.2023).
7. Spivak, L.M. (2018). Osoblyvosti stanovlennia samoostinky vlasnoho natsionalnoho «Ja» u studentskoi molodi [Peculiarities of the national “I” self-esteem formation among student youth]. *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy*. Vypusk 11. Pp. 134–139. Retrieved from: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/762508.pdf> (Last accessed: 02.02.2023) [in Ukrainian].
8. Pyrlyk, M.A. (2013). Strukturno-dynamichna model samoostinky. [Structural and dynamic model of self-esteem]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Vyp. 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_44 (Last accessed: 02.02.2023) [in Ukrainian].
9. Smitanka, V. (2016). Psykholohichni analiz samoostinky u naukovykh doslidzhenniakh zarubizhnykh ta vitchyznianskykh vchenykh [Psychological analysis of self-esteem in scientific research of foreign and Ukrainian scientists]. *Nauka. Osvita. Molod': zb. naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu*. Ch. 2. Pp. 168–170. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_2/62.pdf (Last accessed: 02.02.2023) [in Ukrainian].
10. Kotlova, L.O., Tychna, I.M., Shykyrava, N.M. (2022). Statevi vidminnosti samoostinky ta motyvatsii navchannia studentiv [Gender differences of students' self-esteem and learning motivation]. *Habitus*. Vypusk 34. Pp. 47–51. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/33851/1/7.pdf> (Last accessed: 03.02.2023) [in Ukrainian].
11. Volobuiev, M.I. (2019). Samoostinka ta efektyvnist diialnosti pratsivnykiv [Self-esteem and efficiency of employees]. *Investitsii: praktyka ta dosvid*. № 18. Pp. 27–30. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2019/7.pdf (Last accessed: 02.02.2023) [in Ukrainian].
12. Martyniuk, I. (2018). Psykholohichni osoblyvosti studentskoho viku [Psychological features of students age]. *Psykhologhiia stresostiikosti studentskoi molodi*. Kyiv: Vydav. tsentr NUBiP Ukrainy. Pp. 55–65. Retrieved from: http://dglib.nubip.edu.ua/bitstream/123456789/5810/1/Martinjuk_kolektivna_monograf%D1%96ja.pdf (Last accessed: 29.01.2023) [in Ukrainian].